

Галюк Р. Г.,

здобувач кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ПРАВОТЛУМАЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУДІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ЯК ФОРМА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПРАВА УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто актуальні проблеми судової правотворчості та правотлумачення як шлях удосконалення й оптимізації системи права України і спосіб вирішення правових колізій. Охарактеризовано різновиди нормативного тлумачення: конституційне, автентичне й легальне. Особливу увагу приділено конституційному тлумаченню та суб'єкту його здійснення – Конституційному Суду України.

Ключові слова: судова правотворчість, тлумачення норм права, офіційне тлумачення, нормативне тлумачення, Конституційний Суд України.

Постановка проблеми. Щодо правотлумачення судової правотворчості в юридичній літературі сформувалися два протилежних у своїй основі підходи. Їх суперечність ґрунтується на засадничому принципі чи ототожненні або розмежуванні правотворчості та правотлумачення.

Представники першого підходу (О. Верещагін, П. Гук, Б. Малишев, С. Чередніченко, С. Шевчук та ін.) до правотворчої активності судових органів включають правотлумачний елемент, а представники іншого (О. Попов, В. Карташов та ін.) – категорично не допускають такого змішування й обмежуються правотворчим компонентом, який полягає у спрямованості на встановлення лише нормативно-правових приписів [1].

Так, вихідною засадою в дослідженні судової правотворчості О. Верещагін постулює твердження, що «тлумачення права є необхідним елементом судової діяльності як суто правозастосовчої, так і правотворчої» [2]. П. Гук у зміст судової нормотворчості, крім «вироблення загальних норм правового регулювання», включає і «тлумачення норм» [3]. Так само і С. Чередніченко судову правотворчість пропонує розуміти як «особливу діяльність вищих органів судової влади, результатом якої є створення, скасування чи зміна правових норм, а також їх тлумачення» [4].

Водночас В. Карташов категорично настоює на тому, що «лише в силу професійної неграмотності можна включати у зміст правотворчості офіційне тлумачення та інші за своєю природою види юридичної діяльності».

Отже, в основі проблеми змішування судової правотворчості й офіційного тлумачення лежать дві групи причин. Перша з них пов'язана з особливостями судової діяльності у правових системах англо-американського типу. Адже відомо, що в цих правових системах, на відміну від романо-германського права, відсутня чітка розмежованість між правотворчою та правотлумачною діяльністю судових органів [5]. А аналіз напрацювань тих учених, які змішують судову правотворчість і тлумачення, свідчить про те, що вони звертаються переважно до практики функціонування судових органів англо-американського права й на підставі такого емпіричного матеріалу узагальнюють цю ознаку судової правотворчості й щодо романо-германського права.

Інші причини змішування судової правотворчості та правотлумачення полягають у факторах, які викликають потребу у правотворчій функції судових органів. Такою обставиною є

невизначеність змісту нормативних приписів, які підлягають застосуванню під час здійснення правосуддя. Так, невизначеність змісту нормативного припису, що містить оцінне поняття, з одного боку, може бути усунена шляхом його роз'яснення і створення інтерпретаційно-правового припису, а з іншого – подолана за допомогою конкретизуючої правотворчості й установлення нормативно-правового припису. І саме такий подвійний характер способу подолання невизначеності змісту нормативного припису призводить до нерозмежованості судової правотворчості та правотлумачення.

У судовій системі України діють дві підсистеми: загальної та конституційної юрисдикції [6]. Точніше, це положення сформульовано в ч. 1 ст. 3 Закону «Про судоустрій і статус суддів»: «Судову систему України складають суди загальної юрисдикції та суд конституційної юрисдикції» [7].

У буквальному розумінні термін «юрисдикція» (латинського походження) означає судочинство. Проте в цьому разі йдеться про юрисдикцію як про компетенцію судів із розгляду окремих категорій судових справ відповідно до процесуально-законодавства або підсудності [8].

Як уже зазначалося, тлумачення – це роз'яснення змісту норми, що виходить від певних осіб та органів і має допоміжне адаптаційне значення для правильного застосування норми в конкретних ситуаціях.

Видами тлумачення в такому аспекті є офіційне та неофіційне тлумачення. Вони розрізняються за чотирма параметрами: 1) за суб'єктами тлумачення; 2) за ознакою обов'язковості юридичної сили для виконавців; 3) за формою, у якій виявляється тлумачення; 4) за елементами правової урегульованості меж і процедури здійснення.

Складність офіційного тлумачення Конституції України й законів України полягає в тому, що Конституція України була прийнята в результаті взаємних поступок, компромісних положень. До того ж значна частина норм Конституції України сформульована досить абстрактно й загально, у багатьох випадках з використанням оцінних понять. Для забезпечення конституційної законності, ефективності реалізації положень Конституції України необхідно їх інтерпретувати в конкретні приписи з тим, щоб на практиці втілювалося однозначне їх розуміння.

Якою б оптимальною не була наявна система права, вона не може запобігти суперечностям між нормами, які зветься колізіями у праві. Саме функція тлумачення є одним із способів вирішення колізій.

Офіційне тлумачення Конституційним Судом України Конституції й законів України можна розглядати у двох аспектах: як діяльність щодо роз'яснення та офіційної інтерпретації Конституції й законів України з метою подолання неоднозначності їх розуміння, як результат такої діяльності, тобто акти офіційного тлумачення.

Офіційне тлумачення Конституційним Судом України Конституції та законів України здійснюється в межах установлених

законом процедур і на основі використання відомих науці прийомів і способів.

Офіційне тлумачення може бути нормативним та казуальним.

Нормативне тлумачення дається органами й посадовими особами, спеціально на те уповноваженими; воно поширюється на всі випадки, передбачені нормою; до нього звертаються, коли виникає необхідність додаткового роз'яснення раніше виданого акта або окремих його норм; ці роз'яснення, безумовно, обов'язкові в процесі застосування права і мають юридичну силу.

У системі права сучасної України є три різновиди нормативного тлумачення: конституційне, автентичне й легальне.

Конституційне тлумачення започатковане Конституцією України 1996 р. і здійснюється утвореним, відповідно до Конституції, Конституційним Судом України. Згідно з Конституцією, Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції України. Проблема тлумачення в діяльності Конституційного Суду України реалізується в трьох контекстах: 1) тлумачення в процесі вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України та правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) тлумачення у зв'язку з вирішенням питання про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; 3) офіційне тлумачення Конституції та законів України.

Суб'єкти права звернення до Конституційного Суду України визначені Законом України «Про Конституційний Суд України». Звернення, залежно від його суб'єктів і змісту, може здійснюватись або у формі конституційного подання, або у формі конституційного звернення.

У першому випадку (з'ясування конституційності правових актів) справа може розглядатись Судом за конституційним поданням одного з таких суб'єктів: Президента України, не менш як сорока п'яти народних депутатів України, Верховного Суду України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

У другому випадку (з'ясування відповідності Конституції міжнародних договорів України) суб'єктами права конституційного подання можуть бути Президент України, Кабінет Міністрів України.

Стосовно третього випадку (офіційне тлумачення Конституції та законів України), то тут можливі два варіанти: 1) справа розглядається за конституційним поданням, суб'єктами якого можуть бути Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховний Суд України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування; 2) справа розглядається за конституційним зверненням у вигляді письмового клопотання до Конституційного Суду про необхідність офіційного тлумачення Конституції та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також прав юридичної особи. Суб'єктами права на конституційне звернення в цьому випадку є громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи.

У результаті конституційного провадження, розглянувши справу, Конституційний Суд України в першому випадку приймає рішення, у другому та третьому – дає висновки, які відповідно можуть містити таке: 1) визнання неконституційним правового акта повністю або в окремій його частині (рішення);

2) визнання відповідності Конституції України міжнародних договорів України (висновки щодо другого випадку); 3) дає офіційне тлумачення Конституції України й законів України (висновки щодо третього випадку).

На думку Т. Дудаш, характеристика процесу й результату розуміння-інтерпретації текстів нормативно-правових актів і впливу загального праворозуміння інтерпретаторів на ці процеси крізь призму юридичної герменевтики має спиратись на такі герменевтичні константи:

1) текст нормативно-правового акта є комплексом знаків, які – як кожен окремо, так і у своїй системі – можуть бути носіями різних смислів; смисл тексту загалом або певних його елементів є результатом процесу розуміння через інтерпретацію, який здійснюється як через смислотворення, так і через смисловідшукування;

2) процес розуміння відбувається за принципом герменевтичного кола, а саме: на розуміння цілого впливає розуміння частин цього цілого й навпаки;

3) на процес розуміння впливають детермінанти суб'єктивні (соціально-духовний досвід герменевтичного суб'єкта, а також психічні й біологічні особливості), об'єктивні (закономірності об'єкта інтерпретації, вираженого в тексті, й соціокультурний контекст інтерпретації (до останнього входять, зокрема, соціально-економічна ситуація, співвідношення політичних сил, ідеологічні та моральні константи й інші конкретно-історичні соціальні фактори)) і суб'єктивно-об'єктивні (соціально-духовний досвід автора, утілений у його тексті);

4) на форми, а отже, і на зміст результату розуміння впливає вибір так званої онтичної сутності процесу розуміння [9].

Незалежно від того, чи йдеться про тлумачення юридичних норм безпосередньо або ж опосередковано (через визнання конституційності певної юридичної норми), у будь-якому разі така діяльність супроводжується процесом розуміння, здійснюваного через специфічний герменевтичний механізм. Слід розмежовувати засадничий об'єкт тлумачення зазначених судових органів, яким є поняття права, та безпосередній об'єкт тлумачення – власне юридичну норму. У разі встановлення конституційності (неконституційності) закону чи іншого нормативно-правового акта, а також офіційного тлумачення положень Конституції чи закону, передрозуміння безпосереднього об'єкта інтерпретації обмежене таким: 1) мовою (мовними значеннями слів і словосполучень); 2) так званим горизонтом розуміння.

Останній зумовлюється праворозумінням органу конституційної юрисдикції та духовно-соціальним досвідом інтерпретаторів насамперед у частині системного розуміння Конституції. Означені фактори формують, відповідно, формалізовану і змістовну межі передрозуміння. Саме право-розуміння суддів-інтерпретаторів (незалежно від того, чи фіксується це в їх рішеннях, чи не фіксується), а також сума їх духовно-соціальних досвідів відіграють у кожному конкретному випадку роль суб'єктивних детермінант передрозуміння.

На стадії інтерпретації в кожному конкретному випадку відбувається, як зазначалося, перевірка інтерпретаційної гіпотези, сформованої в результаті передрозуміння, через посередництво аргументації, мотивації певного варіанта інтерпретації.

Висновки. З-поміж об'єктивних детермінант інтерпретації слід назвати насамперед соціокультурний контекст, який у широкому сенсі охоплює і специфіку відповідної правової системи. Об'єктивні детермінанти в інтерпретації Конституційним Судом України простежуються під час констатації розуміння складових безпосереднього об'єкта тлумачення, а отже, вони пізнаються на стадії інтерпретації. Особливістю об'єктивних

детермінант інтерпретації ФКС є значний вплив на них юридичної доктрини, яка «міститься» в соціокультурному контексті й неявно визначає прийняття тих чи інших рішень. Зрештою, сам ФКС в одному зі своїх рішень вказав на залежність змісту норми від соціокультурного контексту: «Тлумачення норми закону не може постійно й завжди зберігати лише той зміст, який був їй наданий у момент її прийняття. Слід враховувати ту обгрунтовану здоровим глуздом функцію, яку норма має на час її застосування. Норма постійно перебуває в процесі формування й у контексті взаємодії соціальних відносин і суспільно-політичних поглядів, на які вона повинна впливати; її зміст може й повинен змінюватись зі зміною цих відносин і поглядів» [10].

Література:

1. Стецик Н.В. Судова правотворчість: загальнотеоретична характеристика / Н.В. Стецик // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 8.
2. Верещагин А.Н. Судебное правотворчество в России. Сравнительно-правовые аспекты / А.Н. Верещагин. – М. : Международные отношения, 2004. – С. 41.
3. Гук П.А. Судебное нормотворчество: вопросы теории и практики / П. А. Гук // Правотворчество в Российской Федерации: проблемы теории и практики : сборник научных статей : материалы научно-практической конференции, состоявшейся 13–16 апреля 2009 г. в Российской академии правосудия / отв. ред. В.М. Сырых, М.А. Занина. – М. : Российская академия правосудия. – 2010. – С. 206.
4. Чердиченко С.П. Судебное правотворчество: сравнительно-правовое исследование : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / С.П. Чердиченко. – М., 2005. – С. 174.
5. Луць Л.А. Сучасні правові системи світу : [навчальний посібник] / Л.А. Луць. – Львів : Малий видавничий центр юридичного факультету ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 247 с.
6. Організація судової влади в Україні : [навчальний посібник] / за заг. ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової. – Х. : Одиссей, 2007. – С. 43.
7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 7.
8. Педько Ю.С. Юрисдикція / Ю.С. Педько // Юридична енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – Т. 6. – 2004. – С. 490.

9. Дудаш Т. Вплив праворозуміння органів конституційної юрисдикції на їх правотлумачну діяльність (Німеччина, США, Україна).
10. Франковски С. Верховный Суд США о гражданских правах и свободах / С. Франковски, Р. Гольдман, Э. Лентовска ; пер. И. Крашельска. – Без г. и г. и. – С. 288.

Галюк Р. Г. Толкование права деятельности судов специальной юрисдикции как форма систематизации права Украины

Аннотация. Рассмотрены актуальные проблемы судебного правотворчества и толкования права как путь совершенствования и оптимизации системы права и способ разрешения правовых коллизий. Охарактеризованы разновидности нормативного толкования: конституционное, аутентичное и легальное. Особое внимание уделено конституционному толкованию и субъекту его осуществления – Конституционному Суду Украины.

Ключевые слова: судебное правотворчество, толкование норм права, официальное толкование, нормативное толкование, Конституционный Суд Украины.

Galyuk R. The interpretation of law activities of the courts of special jurisdiction as a form of systematization of the law of Ukraine

Summary. Consider the actual problems of judicial law-making and interpretation of law as a way of improving and optimizing the system of law and as a way of resolving legal conflicts. Characterized by a variety of regulatory interpretation: constitutional, authentic and legal. Special attention is given to constitutional interpretation and the subject of implementation – the Constitutional Court of Ukraine.

Key words: judicial law-making, interpretation of the law, official interpretation, statutory interpretation, constitutional Court of Ukraine.